

ŽENA-MAJKA DANAS

Gđa Terežija MAJČEN

Nikad se u nas nije više raspravljalo o ženi nego zadnjih desetak godina. Govori se o njenoj ravnopravnosti, o potrebi njenog javnog djelovanja, a isto tako i o potrebi da žena ostane supruga i majka. Sve je to potrebno i pozitivno, ali nastaje problem kako uspješno uskladiti sve te zadatke. Sadašnjim načinom života pomalo nestaje onaj nekadašnji lik žene-majke i javlja se novi s novim zaduženjima i novim problemima. Današnje žene sve češće imaju zaduženja izvan kuće i poput muškarca privređuju za obitelj. Taj posao nužno ih odjeljuje od njihovih prvotnih zadaća — zadaća supruge i majke. Međutim, to nije samo problem žena u gradu, njima se svakodnevno pridružuje sve više žena sa sela, gdje je taj problem bio gotovo nepoznat (jer je posao žene bio vezan samo za kuću). Time problematika postaje zajednička. Uz to statistike pokazuju da s porastom zaposlenih žena pada natalitet, a povećava se broj rastava. I zato nije čudo kada neki u odsutnosti žene iz kuće vide jedan od glavnih razloga krize moderne obitelji.

Željela bih vas upoznati s nekoliko najtežih problema žene koja je iz bilo kojega razloga radnica, a želi biti i majka. Iznosim iskustva skupine žena koje su mi mnogo pomogle da dopunim vlastito iskustvo s tog područja.

Danas sam ja domaćica, majka troje djece, koja se bavi isključivo djecom i kućanstvom. No do drugog poroda — kad sam u dogovoru s mužem odlučila prestati raditi — bavila sam se svojom strukom. Zato mi je problematika i žene radnice izvan kuće i žene radnice u kući dobro poznata, a — kao što sam spomenula — dopunile su me svojim iskustvima i zapažanjima mnoge majke radnice i majke odgojiteljice.

Izložiti ću vam najprije razloge ženinog zaposlenja, zatim problem čuvanja i problem odgoja djece (to dvoje treba dobro lučiti jer čuvanje ne uvjetuje i odgajanje), a i prijedloge žena kako bi im se moglo pomoći. Ne bi bilo pravedno ne upoznati se pri tome i s problemima današnje domaćice i odgojiteljice.

U nizu problema koji se javljaju kod zaposlenih žena dva zahtijevaju posebnu pažnju: 1. zaposlena žena osjeća u odgoju djece nedostatak svoje prisutnosti, 2. često umorna, žena — koja je možda cijeli dan prostajala uz tvornički stroj ili profesorsku katedru — nije u stanju biti ugodna supruga i strpljiva majka, što je toliko potrebno za ugodnu obiteljsku atmosferu.

Može se opravdano postaviti pitanje: Zašto onda žena radi? Najčešći je razlog što prihodi muža ne mogu zadovoljiti sve potrebe obitelji. Tada ženina plaća pridonosi povećanju obiteljskog standarda. Taj se razlog ne smije zanemariti. Pogledajmo što preostaje mladom bračnom paru, koji, kao po pravilu, nije riješio stambeni problem. Njima često njihove dvije plaće jedva podmiruju velike otplate za stan i ostale kredite (jer taj stan treba namjestiti, treba kupiti strojeve da se olakša posao zaposlenoj ženi itd.), a da ne govorimo o tome da svi želimo imati nešto više od neophodnoga. Mnoge od tih žena koje rade iz nužde rado bi napustile posao i posvetile se kući i djeci.

Drugi odgovor na postavljeno pitanje, gotovo jednako čest, daju uglavnom žene intelektualke. Nakon dugogodišnjeg školovanja kad se djevojka počinje koristiti svojim zvanjem, za koje je vežu ambicije i ljubav, a jednako u sebi nosi i ljubav za obitelj — ona će se teško odreći svoga zvanja. Dakle, za nj je vezana ne samo materijalnom korišću nego iskrenom ljubavlju prema pozivu i želji da djeluje na širem području, a ne da bude samo usko vezana za obitelj. Takvi su primjeri danas sve češći. Potrebno je da žena iskoristi svoje intelektualne sposobnosti i tako pomogne društvu. To joj se mora omogućiti, konačno to je i misao Vatikanskog sabora.

Postoji i treća vrsta odgovora, a temelji se na težnji žene da bude materijalno neovisna. Moramo razlikovati dva oblika te neovisnosti. Ako ona proizlazi iz socijalne sigurnosti žene i brige za budućnost (možda bolest muža ili sl.), onda je ona pozitivna, no ima žena koje rade samo zato da imaju »svoj« novac, jer ne žele da ih uzdržava muž. Takva žena bila bi daleko zadovoljnija da uredi pitanje »tvog« i »mog« u svojoj obitelji nego da zaista ima »svoj« novac. Taj egoizam, s bilo koje strane dolazio, šteti svakom braku. Pitanja čiji je posao više cijenjen, tko donosi više novaca i čiji je novac što ga obitelj troši, ne mogu postojati u skladnom braku. Muž koji ženi daje novac za kuću ne govori »to je moj novac«, ne kontrolira koliko se i u što potrošilo (uglavnom zajedno odlučuju) i ne spominje svakodnevno: »Ja zarađujem, a ti...« U složnoj bračnoj zajednici u ženi ne može postojati želja da ima »svoj« novac i da njime raspolaže, jer u tom slučaju mi taj »njen« novac ne bi bio samo njen. Zato ovim razlogom ne možemo opravdati ženinu želju da radi.

Bez obzira koliko su ovi razlozi ženina zaposlenja opravdani ili neopravdani, žena se teško odlučuje na povratak kući i nastavlja život na dva kolosijeka. Prihvatanje takvog načina života stavlja ženu pred gotovo nerješiv problem: kako uspješno obavljati posao za koji je plaćena i zadovoljiti sve one »klasične« dužnosti supruge i majke.

U takvim obiteljima brojnija djeca zaista su rijetkost, a gotovo se teško susreće i dvoje djece. To je i razumljivo, jer bi bilo nerazborito rađati djecu, a biti svjestan da ih nećemo moći i odgojiti. Žena će dobiti porodični dopust, a to je ujedno i sve što joj je omogućeno da se posve posveti djetetu. I zato se mnoge kršćanske majke — a da o drugima i ne govorimo — koje zaista žele djecu, kad se nađu pred problemom da li imati još djece, odlučuju najčešće samo za dvoje, jer su svjesne svoje nemoći u spletu svih neprihika koje ima radnica majka kad je u pitanju čuvanje djece.

Pogledajmo što preostaje majci koja jutrom odlazi na posao: kamo s djecom? Zanimljiv je podatak uzet iz ženske revije »Svijet« od 6. 10. 1971. kako žene u Riječkoj industriji odjeće rješavaju problem čuvanja djece dok su na radnom mjestu. Od 260 djece samo jedno čuva kućna pomoćnica, 57 djece ostavljeno je kod susjeda, 104 čuva netko od rodbine, 9 ih je u produženom školskom boravku, samo za 31 dijete našlo se mjesto u vrtiću, a 57 djece ostaje samo kod kuće. Poznato je da je jaslica i vrtića premalo za svu takvu djecu. Ostavljati djecu samu, pogotovo malu, gotovo je nemoguće. Koliki strah i briga dok se ne dođe kući. Svaka misao zaokupljena je djecom: neće li se opeći, neće li nekom otvoriti vrata itd. Žena s takvim brigama ne može biti sabrana na poslu i obavljati ga uspješno, a ako radi uz kakav stroj, i ona je u neprestanoj opasnosti od povreda. Još je detaljniji podatak iz »Arene« od 24. 12. 1971, govoreći o tom problemu u jednom zagrebačkom poduzeću, koji kaže — da od 158 djece do 3 godine starosti 53 je kod susjeda, 94 čuvaju bake, a 3 ostaje samo kod kuće. Od 290 djece od 3—7 godina: 29 je u vrtiću, na 36 pripaze susjedi, 14 djece ostaje samo, a ostali su kod baka.

Kućne pomoćnice privilegij su, za sada, manjeg broja žena. Plaćanje takve djevojke nekada je veće od plaće radnice, a da ne govorimo kako je teško naći djevojku u koju možemo imati povjerenje. Konačno, ona ne samo da čuva dijete, ona ga i odgaja — više je s djetetom od majke. Isto tako teško je pronaći djevojku koja je spremna prihvatiti taj posao — lakši i zahvalniji im je posao u Njemačkoj — a ako se radi o obitelji s više djece, tada je to gotovo nemoguće.

Izlaz je donekle u popularnom »baka-servisu«. Drage naše bake s puno će ljubavi preuzeti na se brigu za unuke. Ali i tu nastaje problem: u odnosu muža i žene više ne postoji samo ono »mi želimo još djece« nego je isto tako važno pitanje da li ta naša baka može i želi podnijeti opterećenje još jednog člana. Ima ih koje se zaista rado žrtvuju, ali neke to ne mogu zbog starosti ili iz zdravstvenih razloga, druge, sada kad su njihova djeca odrasla, žele malo odmora (one će rado zamijeniti majku, ali ne mogu preuzeti stalnu brigu i odgovornost), neke pak otvoreno kažu: »Ja ne želim da vi imate više djece« znamo slučajeva da su takve krive za mnoge pobačaje.

Evo kako problem čuvanja djece rješava jedan mladi bračni par: oboje su zaposleni, imaju dvogodišnje dijete, žive u novom naselju Zagreba u kojem, kao što obično biva, nema dovoljno dječjih ustanova. Svako jutro nose dijete nekoliko blokova dalje k jednoj ženi koja čuva još dvoje manje djece. Ona ih doslovce samo čuva jer im ne kuha (roditelji nose hranu u termosici), ne izvodi ih u šetnju, jer za to, kaže, nema vremena. Roditelji su nezadovoljni tim rješenjem, jer već primjećuju neke negativnosti u odgoju (neposlušnost i samovolja djeteta). I kad zamole tu ženu da pripazi na to, ona im odgovara — kamo bi došla kad bi pazila na svaku sitnicu. Majka tog djeteta je jedinica i ne bi željela da to bude i njeno dijete i samo zato želi još jedno. Za njih je to, kažu, u ovim prilikama maksimum jer se već sada boje kako i kamo s njim.

Zaposlenoj majci teško je riješiti problem čuvanja djece, a kako je tek s odgojem. U toj brizi kako onaj koji čuva dijete odgojno djeluje

je na njega, najsigurnije su majke čiju djecu čuvaju bake. One će u njih usaditi ono što su dale i nama: vjeru i poštenje. To je zaista najbolje rješenje i ako bih tu imala što dodati, bila bi molba svim bakama da zajednički s roditeljima djeluju u odgajanju, jer tek složnim odgajanjem postiže se pravilan odgoj. Ovdje bih zamolila i vas da, govoreći našim majkama, ukazete na važnost tog problema, jer vas će prije poslušati, a tako je važno da djeca osjete da su roditelji, bake i djedovi složni u svojim postupcima prema njima. Ponekad se naime dogodi da nekad dobra stroga majka, koja je od svog djeteta zahtijevala poslušnost i red, postavši baka, postaje prenježna, sentimentalna i dozvoljava da joj unuča postane mali tiranin. Jedna, čije dijete ima takvu baku, rekla mi je da ono malo vremena što je s djetetom neprestano mora zabranjivati i naređivati, da je počela osjećati kako se dijete udaljuje od nje i priklanja baki, jer u nje uvijek nađe zaštitu.

Odgoj je zaista najteži problem svake majke, a pogotovo zaposlene. Premda ovdje govorimo o ženi, ne mogu ne spomenuti ulogu oca. U svakoj obitelji nužno je da oboje podjednako i složno djeluju u odgoju, a naročito je to potrebno u ovakvim slučajevima gdje su oba roditelja zapravo gosti vlastite kuće i ono malo vremena što provode zajedno morali bi zajednički posvetiti djeci. Jer djeci koja su više od pola dana bila pod nadzorom drugih, nije dovoljna tek pasivna prisutnost roditelja, što se, na žalost, često događa.

Vratimo se problemu zaposlene majke, gdje one vide izlaz? Gotovo sve se slažu da je manje problema s većom djecom. Na primjer: dijete od 12 godina može samo ostati kod kuće, preuzeti neka zaduženja i za njegov daljnji odgoj dovoljna je popodnevna prisutnost roditelja i pozitivan utjecaj škole — pod uvjetom da mu je do tada odgoj bio pravilno usmjeren. Dopustite da ovdje spomenem zamjerku jedne majke koja misli da je djetetu u pubertetu također potreban nadzor majke. Istina, u tim godinama dijete je osjetljivije i gleda svijet drugim očima, ali mislim da je tada važniji prisni kontakt s roditeljima koji je postignut dotadanjim odgojem nego neprestana prisutnost majke. I zato mnoge majke smatraju da bi bilo idealno kad bi mogle barem nekoliko godina posvetiti svojoj djeci, pa se kasnije kad njihova prisutnost nije više neophodno potrebna, vratiti svom pozivu. Svjesni smo da su to samo želje, koje, na žalost, kod nas neće biti moguće uskoro ostvariti. Mali je broj žena koje bi u svojoj, recimo, 45. godini bez staža našle zaposlenje kad na taj isti posao čeka velik broj mladih snaga. (U skandinavskim zemljama npr. postoje posebni seminari na kojima nezaposlene majke-stručnjaci mogu pratiti daljnji razvoj struke i tako biti uvijek spremne da nastave tamo gdje su stale.) Svi mi želimo da se jednom i kod nas riješi to pitanje po uzoru na neke zemlje koje idu za tim da majkama olakšaju probleme dok podižu djecu na noge. Rješenje bi bilo i u većim plaćama očeva čije žene odgajaju malu djecu, u obliku dječjih dodataka i nekih drugih povlastica. Kod nas je društvo, možemo slobodno reći, zatajilo na tom području. Dječji doplatok je tek u zadnje vrijeme povišen, ali njegov je iznos još uvijek simboličan u usporedbi s nekim zemljama u kojima on stimulira natalitet. U Francuskoj, npr., pokušavaju povećati natalitet velikim dječjim dodatkom koji naglo raste što je više djece: 2 — 22760, 3 — 46700, 4 — 103320, 5 — 138600, 6 —

174600 dinara. Osim toga roditelji dobivaju specijalne novčane nagrade za dijete rođeno dvije godine nakon vjenčanja ili tri godine nakon prethodnog djeteta. (VUS, 12. 1. 1972). — Svjesni smo da će djece biti sve manje sve dotle dok se ne nađe pomoć obitelji, jer natalitet pada što je više zaposlenih majki.

Ako već nema rješenja da žena ostane kod kuće, jer je prisiljena raditi, tada bi izlaz bio u organiziranom čuvanju djece, da se ta djeca ne povlače po nekim kućama gdje ih drže samo zbog novca, a ne posvećuje im se dovoljno pažnje. Žene iz već spomenute ankete u Rijeci predlažu vrtiće uz tvornice kao najbolje rješenje. Ovdje ne mogu ne sjetiti se nekadašnjih »špilšula« koje su vodile časne sestre i vrlo često poželim za svoju djecu takvo »zabavište« u kojem bi mi djeca kroz igru čula sve ono o čemu im i ja govorim. Kad bi bilo moguće osnovati takva »zabavišta« u sklopu župa ili uz samostane sestara, bila bi to velika pomoć zaposlenim majkama. Koliko bi bilo mirnijih majki, sretnije i bolje djece. To bi bila pomoć i mnogim majkama koje su kod kuće a kojima je ponekad također potrebna zamjena, a djeci društvo vršnjaka. U krugu kršćanskih obitelji često se priča o tome kao o najboljem rješenju i pitamo se da li se i na tom polju može nešto više učiniti za dobro naših obitelji.

Govoreći o zaposlenoj ženi-majci, uglavnom sam govorila o problemu odgoja, jer to je najteži problem. Svaki drugi koji se javlja, a ima ih, može se već nekako riješiti. U domaćinstvu npr. ženi će olakšati posao razni automatski strojevi, gotova jela ili nečija pomoć. Nesuglasice u obitelji koje se javljaju kao posljedice psihičke premorenosti (što nije karakteristično samo za takve obitelji) mogu se riješiti razumijevanjem. Ali u odgoju svi oblici čuvanja djece samo su pripomoć, a uloga majke i oca nezamjenjiva je. Zato se tu ne smije zakazati i odgoj djece prepuštiti slučaju. Ako žena zaista na tom području ne može naći dostojnu zamjenu, morala bi napustiti posao (ako je to ikako moguće) i postati prvenstveno majka. Bilo bi poželjno da svaka majka promisli i odluči što joj je vrednije.

Pogledajmo sada onaj tip žene za koju se često kaže — »ona ne radi«. Naravno riječ je o domaćici. Po svemu što smo do sada rekli moglo bi se pomisliti da ta žena nema problema. Ona je kod kuće, u miru vodi domaćinstvo, ima dosta vremena i za odgoj djece. No i na toj »klasičnoj« ženi nov način života ostavio je trag. Što je više žena koje rade, to se ove njihove kolegice, »zatvorene u četiri zida«, osjećaju prikraćene ne osjećaju se emancipirane, da upotrijebim taj popularni izraz. To nezadovoljstvo nije toliko u njima koliko je to utjecaj javnog mišljenja po kojem je uglavnom više cijenjen bilo koji posao izvan kuće od posla domaćice. Kućna pomoćnica je npr. radnik u domaćinstvu sa svim pravima propisanim zakonom, dok za majku i domaćicu, koja radi i više od toga i čiji odgojni posao zadužuje društvo, to ne vrijedi.

Majka male djece, ostavši u kući, nije domaćica u nekadašnjem smislu riječi, jer joj tu pomažu strojevi i suvremena organizacija života — njen je osnovni posao odgajanje, i zato je njena zasluga još veća, a ona bi morala u svom pedagoškom radu naći smisao i zadovoljstvo.

Da žena bude sretna mora prije svega biti zadovoljna poslom koji radi — u ovom slučaju domaćica je slobodna i sretna ličnost ako je

dobrovoljno izabrala taj posao i ako ga s radošću obavlja. Mnogo je takvih žena koje su zadovoljne u kući, sretne što same odgajaju djecu. Nisu to samo žene bez nekog zanimanja, ima i onih koje su napustile svoja radna mjesta i u kući uz djecu našle svrhu svog života.

Žena domaćica mora osjetiti da je cijenjena i ona i posao koji obavlja. Ona za svog muža ne smije biti samo dobra domaćica i majka njezove djece, ona mora biti i osoba s kojom će on razgovarati o svemu pa čak i o svojim poslovnim problemima. Griješe muževi koji govore »ti o tome ništa ne znaš«. To može dovesti samo do ženina nezadovoljstva i nesuglasica u braku. Brakovima je danas više nego ikad potrebno razumijevanje. Ako je žena naišla na razumijevanje kod muža za svoje probleme, lakše će razumjeti njegovo neraspoloženje i umor kad dolazi kući s posla, imat će razumijevanja i za njegove poslovne izlaske i obveze izvan radnog vremena; znat će da je opravdana njezina povremena osamljenost, do koje dolazi češće u takvim obiteljima jer muž traži razne mogućnosti da poveća obiteljski budžet.

Postoji i drugi tip domaćice, nazovimo je »prisilne domaćice«. To su žene koje su ostale u kući protiv svoje volje, bilo po nagovoru muža ili što nisu imale drugog izbora. U prvom slučaju muž misli da je ženi mjesto u kući uz djecu jer on dovoljno zarađuje da prehranjuje obitelj. Ima još i onih (a bilo bi zaista sreća da ih je što manje) koji misle da je to ujedno i jedino područje koje smije zanimati ženu. Drugi je slučaj kod nas, na žalost, sve češći: žene ne mogu naći posao u struci pa su prisiljene, čekajući radno mjesto (što potraje godinama), posvetiti se domaćinstvu. Ne može se reći da su žene tipa »prisilne domaćice« loše supruge i majke, ali one češće imaju psihičke krize, smatrajući da nije pravedno prema njima što su, protiv svoje volje, ostale vezane uz kuću. Ponekad zaposlene majke posvećuju više pažnje djetetu kroz ono malo zajedničkih sati od majke, premorene dječjom vikom i kućnim poslovima, koja je uz njih cijeli dan. I zato nije čudo kad neke majke intelektualke kažu da bi lakše i s više veselja obavljale sav posao u kući i imale više strpljenja s djecom kad bi mogle raditi 4 sata u struci (dakle nalaze rješenje u skraćenom radnom vremenu). Ova bi ideja, spojena s onom o zabavištima u sklopu župa, bila primamljiva za mnoge. Ne smije se zaboraviti da većina mladih obitelji živi u stanovima bez dvorišta a najčešće u novogradnjama sa slabom zvučnom izolacijom, što zahtijeva i od djece i od roditelja a i od susjeda više pažnje i strpljenja. Nije isto odgajati djecu na otvorenim dvorištima i u zatvorenim prostorima od 9—16 kvadratnih metara u kojima je dječja živahnost (ne zločestoća) zaista pritisak na već opterećenu majku. Svaka majka osjeća potrebu da povremeno povjeri djecu nekome i da se pozabavi nečim drugim. Taj mali predah od nekoliko sati može joj samo koristiti, daje joj snage za daljnji rad. Jer, ne zaboravimo: ni jedan radnik ne radi svoj posao cijeli dan, čak i kućna pomoćnica ima svoje slobodne dane, a žena domaćica, ako je uz to i majka male djece, nema slobodnog sata, što bi joj ipak trebalo omogućiti. Mislim da nema muža koji bi, kad bi trebao birati kako da izgleda njegova žena: da li kao domaćica s vječitom pregačom, maramom na glavi i koja razgovara samo o cijenama ili kao domaćica kojoj je taj posao, istina, glavno zanimanje, ali koja će paziti na svoj izgled, zanimati se i za neke druge

stvari (već prema svojim interesima) i poči s njim u društvo i moći razgovarati s njegovim kolegama i kolegicama na ravnopravnoj nozi — zaista nema tog muža koji ne bi izabrao ovaj drugi tip žene. Gotovo svaka žena ima svoje interese, nju ne zanimaju samo kuhinjski recepti, cijene na tržnici; te interese treba cijeliti i dopustiti da žena njeguje. Moramo shvatiti težinu tog problema, jer većinu žena danas umara cijeli dan baviti se kućom i djecom. Razlog je djelomično i u tome što su djevojke danas nedovoljno pripremljene za taj poziv. Već male djevojčice spominju da će biti doktorice, frizerke, krojačice, učiteljice i tako redom, a kroz školovanje te se želje razvijaju. Normalno je da svaki roditelj želi da mu dijete postigne što više, da dođe do veće nabrazbe. Sve je to hvalevrijedno, ali majke zaboravljaju napominjati svojim kćerima da će one jednog dana, ma bile i doktori nauka, biti supruge i majke i da će zato biti potrebne žrtve i odricanja. Neke radije napominju: »završi škole da se ne mučiš kao ja«, i tako unaprijed stvaraju (možda i podsvjesno) averziju prema tom pozivu. Djevojke, ne računajući na to, ulaze u brak. Razumljivo je tada da će im taj problem, bilo da rade ili ne, biti teret koji ne žele rado ponijeti. Zato ističem potrebu da se mladi pred brakom detaljno upoznaju s tom problematikom i neka prije nego što im to zaista postane aktualno barem principijelno riješe pitanje svog odnosa prema obitelji i potomstvu. To bi, vjerujem, umnogome olakšalo život i žene i cijele obitelji.

I tu bi opet vaša pomoć mogla biti dragocjena, jer i vama i nama je u interesu da stvaramo i održavamo sretne obitelji. Pomozimo ženi, a preko nje i obitelji, da se snađe u tim novim zadacima koji su pred njom. Mislím da je istinita misao koju sam negdje pročitala da žene još nisu načistu koja je zapravo njihova idealna uloga u današnjem društvu. Možda će proći mnogo vremena da žene uspiju uskladiti sve nove obveze koje im se nameću a da im pri tom obitelj ne trpi. U tome ne mogu uspjeti same žene, pa ni obitelji, u tome je potrebna šira pomoć, potpora i razumijevanje.

Spomenula sam sretnu ženu — sretnu obitelj upravo zato jer tvrdim da žena mora biti zadovoljna i slobodna ličnost prvenstveno u svojoj obitelji, jer odatle ona crpi snagu i ljubav za sav posao. Tek obitelj s takvom suprugom i majkom može biti sretna i može uspješno obaviti svoju životnu zadaću.

PROBLEMI RAZDVOJENIH OBITELJI

Gđica Slavica TUŠKAN (Nürnberg)

Ovaj prikaz problema razdvojenih obitelji rezultat je 18-mjesečnog rada našeg Centra i kontakta s radnicima i obiteljima na području biskupije Bamberg, posebno grada Nürnberga. Na tom smo terenu sreli razdvojene bračne drugove i obitelji ne samo iz Hrvatske nego iz cijele Jugoslavije, a to je problem i svih ostalih nacija čije obitelji žive odvojeno na radu u inozemstvu. Ta se problematika razdvojenih obitelji stranih radnika proučava i u inozemstvu. Katolička akademija u Tri-eru održat će ovih dana svoje savjetovanje, a jedan od referenata bit će i naš socijalni radnik iz Wiesbadena.

Preko kućnih posjeta, preko predavanja i diskusija, osobnih razgovora, zapažanja i snimanja terena, nastojimo prenijeti jedan dio naših dojмова. Iz razgovora s ostalim socijalnim radnicima saznajemo da je situacija manje-više svuda ista. Znamo da i vi ovdje prisutni susrećete na svom terenu iste i slične probleme, pa nam je osobito drago da možemo izmijeniti svoja zapažanja i mišljenja i uzajamno obogatiti svoja iskustva. Nadamo se da ćemo doprinijeti ovom već započetom rješavanju stručnog, temeljitog i sistematskog proučavanja ovih gorućih problema i traženja putova za njihovo rješavanje.

Mislim da nije potrebno nabrajati uzroke koji su doveli do razdvajanja obitelji. Uz one koji su bili prisiljeni ostaviti svoje zbog nezaposlenosti, ima i onih koji su otišli iz želje za bržim povišenjem životnog standarda, iz mode i avanturizma.

I. Utjecaj razdvojenog života na ličnost bračnih drugova

Promjena životne sredine ima velik utjecaj na razvoj ličnosti i u tom svjetlu zapažamo pozitivne i negativne strane migracije, bez obzira na to zbog čega je ona nastala.

a) Odlazeći u prvom redu zbog materijalnih razloga — koji omogućuju našim ljudima ekonomsku neovisnost, bolju opskrbu obitelji, izgradnju vlastitih domova, povišenje osobnog i općeg standarda — oni kao usput proširuju i svoje vidike, prihvaćaju civilizaciju, upoznaju se s kulturom i jezikom gotovo svih evropskih zemalja.

Mnogi osposobljavanjem za nove poslove postaju samostalniji, sigurniji i snalažljiviji. Ove pozitivne strane migracije odražavaju se i u

obiteljskom životu. I ostali članovi obitelji participiraju u kulturnim i materijalnim dobrima, samo ako jedan od roditelja to zna razumno prenijeti. Djeci su omogućena sredstva za daljnje školovanje, probuđen interes za mnoge nove stvari, a da i ne govorimo o općem povišenju životnog standarda.

b) Međutim, ovisno o duljini razdvojenosti od obitelji, nastaju također i negativne posljedice, koje se mogu različito očitovati.

U prvo vrijeme razdvojenosti i izbačenosti iz normalne i prirodne sredine svoga ambijenta, osjećaju se izgubljeni, osamljeni, nesigurni, puni tuge i nostalgije. Nije potrebno tumačiti bol majke koja je ostavila nekakvu djecu i ostala bez zaštite svoga muža, brigu oca za svoju obitelj i nedostatak onog najužeg kruga koji ga je uvijek primao s ljubavlju i poštovanjem, pa i onda kad mu nije sve polazilo za rukom. Oboje su ostali zapušteni i izgubljeni u sredini za koju ništa ne znače i s kojom nemaju kontakta, ili zbog nepoznavanja jezika ili zbog nepovjerenja. U svojim životnim odlukama ostaju bez oslonca obitelji i sredine, a isto tako nema više ljudskog obzira okoline, koja je do sada sigurno utjecala na njihov način života i rada. Uklapanje u novu sredinu i privikavanje na nov način života, snalaženje na novom i nepoznatom radnom mjestu i poslu, iziskuje veliku živčanu napetost. Većina nije nikada radila u tvornicama uz nepoznate strojeve koji traže napetu pažnju i preciznost. Katkada iz primitivne patrijarhalne sredine upadnu u superindustrializaciju najciviliziranijih zemalja Evrope, bez prelaznog razdoblja navikavanja i priprave. Sve su to pravi šokovi za mnoge. Pogotovo je za žene stroj neko čudovište i mora koja ih i u snu progoni. Pune su brige i živčane napetosti hoće li svladati tehniku novog stroja i postići akord. Dosada su većinom radile na polju, na čistom zraku, a sada su 24 sata u zatvorenu prostor. Jer, bar u prvo vrijeme, jedino im je poznat put od tvornice do baraka ili domova.

Uz to dolazi grupni smještaj u barakama ili domovima, stanovanje s ljudima različitih nacija, vjeroispovijesti i gledanja na život, što sigurno unosi zabunu, pridonosi još većoj nesnalažljivosti i povučeni, nesigurnosti. Nedovoljna prehrana radi štednje, ali i zbog toga što ne podnose novi način prehrane, većinom konzerve, kao i zbog toga što nisu navikli da sami kuhaju, naročito muškarci, povećava gorčinu razdvojenosti. U toj fazi još je pojačana čežnja i želja za razdvojenim bračnim drugom. Jedina veza jesu pisma i vijesti iz domovine. Zbog čega je skupljanje na kolodvorima glavna karakteristika svih stranih radnika. Koje čudo da se prvi godišnji odmor i susret sa svojima tako nestrpljivo očekuje!

Ali ta tuga i potištenost, koja tako umara, nestaju pomalo ritmom svladavanja prvih poteškoća na radnom mjestu, prestankom straha od velikog grada i prometa. Zbog bolje ekonomske situacije i raspolaganja s više novca te zbog dosta slobodnog vremena, jer subotom i nedjeljom se ne radi, a pod utjecajem zemljaka koji su već dulje ovdje, počinju se tražiti nova društva, razonode, utjehe u alkoholu, kartama, drugom spolu i zabavama.

Ovo ne vrijedi samo za ljude koji su došli sa sela, nego i za one koji imaju srednju, pa i fakultetsku naobrazbu. Zbog nepoznavanja

jezika prisiljeni su raditi u tvornicama ili ugostiteljstvu. Nemaju prilike za izmjenju misli ni za intelektualni razvitak. Svu snagu i vrijeme troše u stjecanju materijalnih dobara fizičkim poslovima. Kako na te teške poslove nisu navikli, umaraju se daleko više nego drugi, pa nemaju ni snage ni volje da nešto ozbiljnije pročitaju ili da bar uče jezik. Zbog nepoznavanja jezika ne prate stranu štampu, emisije na TV samo napola razumiju, a često su jedina sredstva za kulturno uzdizanje Arena, Čik, VUS, Adam, Start i poneka knjiga iz siromašne misijske biblioteke.

U vjerskom pogledu također su odgojno zapušteni tamo gdje nikako ili slabo dopire GK, Kana, Veritas i ostala katolička štampa. Da su ostali u svom prirodnom ambijentu, ostali bi uklopljeni u tijek zbiljanja, išli bi ukorak s vremenom, sa svojim kolegama i vršnjacima izmjenjivali bi misli, imali bi normalne uvjete za intelektualni rast. Ovdje ne samo da su ostali na istoj intelektualnoj razini nego čak i padaju. Koje onda čudo da se svi skupa ni kod kuće za vrijeme odmora ili nakon povratka ne mogu uklopiti u staru sredinu čiji su problemi različiti od njihovih. Zbog novih navika, a pomalo i zbog financijske nadmoćnosti, postaju umišljeni i nisu ničim više zadovoljni. I tu se već osjećaju pomalo strancima, pa jedva čekaju da se vrate tamo gdje im je normalno da su stranci.

Zene koje kod kuće nisu navikle na posjedovanje novca i ne znaju njegovu pravu vrijednost, postaju rasipne, nabavljaju za sebe i svoje u domovini sve modne novitete, jer sve što je u izlogu »može biti moje«, kažu one. Mnoge rade na dva radna mjesta kako bi zadovoljile sve te potrebe, pa se iscrpljuju i fizički i psihički. No, uza sav taj napor osjećaju i neko olakšanje, jer su oslobođene jednoličnih kućanskih dužnosti i majčinskih odgovornosti. Bez muža, djece, rodbine i sela nauče se na neki novi ritam života i slobode. One imaju ovdje mnogo više vremena nego kod kuće. Prije zaposlene od jutra do mraka u svojim kućanstvima, vrtu, polju, staji, spremanju, kuhanju, oko djece, sada odrade svojih 8 sati, u subotu i nedjelju su slobodne, a često i u prazničke dane unutar tjedna. To slobodno vrijeme ne znaju pametno iskoristiti, a kako se po prirodi moraju za nekoga brinuti, lako padnu pod utjecaj osamljenih muževa i mladića. Sklapaju nova poznanstva, nove veze. U početku si umiruju savjest slanjem novca kući, tj. obiteljima u domovini, a svoj povratak odlažu sve dalje i dalje. (Npr. Ankica je već tri godine ovdje, kuća sagrađena, iznutra namještena, svi električni aparati nabavljeni, a ona uvijek nađe razloga da muža žednoga prevede preko vode, a djecu ionako čuva svekrva. Da ovdje ima drugoga, suviše je i napominjati.)

Muškarci pak, osim što traže žensko društvo, svoje slobodno vrijeme i novac gube u gostionicama, u kartanju. Čitave kartaške družine putuju od Hamburga preko drugih gradova sve do juga i organiziraju kartaške skupove, pa nije čudo da mnogi radnici za jedan vikend prokartaju cijelu plaću, a za preostali dio mjeseca posuđuju ili gladuju. Upravo doznajemo da se taj problem i u Beču rješava.

II. Život razdvojenih bračnih drugova

Pošto je prošla prva žalost za razdvojenom obitelji u domovini i nakon prvog privikavanja, počinju prve kušnje za oženjene i udate. Oni koji su naučili živjeti udvoje, sada su primorani da žive odvojeno. Dok su bili kod kuće, većinom na selu, vladalo je ujednačeno držanje, primjereno sredini. Sada, međutim, to se prilagođivanje ravna prema novoj sredini, pada se pod nov utjecaj, povodi se za drugima.

A kakav je taj novi utjecaj?

Čitali smo i u našem tisku vrlo realnih i konkretnih stvari. Neću ulaziti u to da li to pozitivno ili negativno utječe na čitaoce, ali mi sebe ne smijemo zavaravati niti pred činjenicama zatvarati oči. Treba samo petkom navečer ili subotom i nedjeljom doći pred domove gdje skupno stanuju naše žene, pa da se vidi kako je malo ostalo od prijašnjeg shvaćanja života. Gledajući neke od tih domova, nužno dobivamo dojam da se tu traži samo zadovoljenje fiziološkog nagona. Majke koje su donedavno plakale za mužem i djecom, sada golišave sjede po prozorima nastojeći svratiti pozornost muškaraca koji se ispod prozora šepire tražeći družicu za 2—3 dana. Muževi koji su donedavno još samo mislili na svoju ostavljenu obitelj, traže da preko vikenda zadovolje svoje seksualne želje. Većina se od njih prikazuje slobodnima, zavodeći djevojke, a ako je to potrebno, služe se i pasošem svog prijatelja. Poslije svega žene ili djevojke ostaju napuštene, koji put s vanbračnim djetetom i navikama koje opet traže zadovoljenje.

Isto tako nije rijetkost da muževi i žene iz razdvojenih obitelji žive, odnosno stanuju na dva mjesta: u zajedničkom kućanstvu s drugom osobom i u skupnim domovima gdje plaćaju krevet. Zašto? Da u slučaju kad ženi muž ili mužu žena dođe u posjet, ima gdje prespavati. Uzdržavanje dviju obitelji ili dvostruki život iziskuje ne samo veliki financijski izdatak — zbog čega se novac sve rjeđe i rjeđe šalje kući, a odlazak u domovinu se sve više i više odlaže — nego je to isto toliko i psihičko opterećenje koje se očituje različitim živčanim poremećajima. Posljedice toga su ne samo rastave brakova, nebriga za djecu, zaboravljanje na moralna načela i ljudsku etiku, nego i ono što smo imali prilike čitati i u domaćoj štampi: žele se otarasiti onih koji im smetaju. Ovdje svakako treba spomenuti problem pobačaja. Postoji praksa da neke firme unajme autobuse u koje potrpaju sve kandidatice za abortus. Nakon par dana bolovanja u Zagrebu ili drugdje opet se vraćaju natrag (o pojedinačnim odlascima zbog istog razloga da i ne govorimo). I tu se ne radi samo o djevojkama koje se s vanbračnim djetetom ne bi smjele vratiti kući nego još više o udatim ženama čiji muževi ni po kakvom računu ne bi mogli biti očevi.

Moramo se osvrnuti i na problem vanbračne djece, one koja se uopće uspiju roditi. U samo jednom gradu, gdje radi oko 3000 naših radnica, samo je u jednoj godini prijavljeno 25 vanbračno rođene djece. Samo se u jednom slučaju utvrdilo očinstvo. Ta djeca neće otići nikada u domovinu svojih majki jer ih njemačke obitelji skoro sve usvoje. O tom problemu vjerojatno bi imao što reći i zagrebački Caritas. A što je s onim slučajevima koji nisu nigdje registrirani? (N. N. ima kod kuće četvero djece, a ovdje peto, vanbračno. K. K. ima kod kuće muža i di-